

ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

THE RESEARCH OF CRIMINAL SUBCULTURE MINORS

Галькевич О.І.,
бакалавр права*Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У науковій статті досліджується субкультура неповнолітніх осіб через розкриття змісту соціально-психологічної специфіки злочинних груп неповнолітніх осіб. Автором пропонується класифікація неповнолітніх злочинців за такими критеріями: стійкістю установки на продовження злочинної діяльності; залежно від ініціатора початку злочинної діяльності; за станом психічного здоров'я злочинця; за матеріальним станом та соціальним статусом неповнолітніх злочинців; залежно від перебування у статусі конкретного учасника навчально-виховного процесу.

Ключові слова: особа, неповнолітні, субкультура, злочин, запобігання, попередження.

В научной статье исследуется субкультура несовершеннолетних через раскрытие содержания социально-психологической специфики преступных групп несовершеннолетних. Автором предлагается классификация несовершеннолетних преступников по следующим критериям: устойчивости установки на продолжение преступной деятельности; по состоянию психического здоровья преступника; по материальному состоянию и социальному статусу несовершеннолетних преступников; в зависимости от пребывания в статусе конкретного участника учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: лицо, несовершеннолетние, субкультура, преступление, предотвращения, предупреждения.

The scientific article examines the subculture of minors through the disclosure of the content of social and psychological specificity criminal groups minors. The author proposed a classification of juvenile offenders on the following criteria: stability settings for continued criminal activity; depending on the initiator early criminal activity; the state of mental health of the offender; As for the material and social status of juvenile offenders; depending on the status of being on a particular educational process.

Key words: person, minor, subculture, crime prevention, prevention.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається високою соціальною небезпекою, яку несе в собі кримінальна субкультура. Варто зазначити, що недослідженість вказаної проблеми в українській та зарубіжній науці зумовлює труднощі в практичній боротьбі з проявами засилля норм кримінальної субкультури. Нерідко небезпечною є інтегрованість неповнолітніх у субкультурні групи, яка пояснюється як природним намаганням об'єднатися в умовах занедбаності та недружнього ставлення дорослих, так і пошуком значущих для них товариських та сексуальних контактів, розумінням однолітків під час нерозуміння дорослих.

Стан дослідження. В юридичній літературі на сьогодні більшість праць, що присвячені розгляду питань впливу ідеології професійних злочинців на формування у неповнолітніх злочинного світосприйняття, розглядають власне кримінальну субкультуру лише факультативно, а не окремо, як лише один з факторів, що сприяють втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. В українській науці на сьогодні немає розробок, що присвячені кримінальній субкультурі як такій. Невелика кількість досліджень, присвячених кримінальній субкультурі, проведена такими науковцями: В. М. Анісімков, О. В. Батюк, Д. Л. Виговський, О.І. Гуров, О. М. Джужа, О. Г. Колб, С. Я Лебедев, проте вони стосуються лише деяких аспектів виникнення і функціонування кримінальної субкультури і не розглядають проблему її впливу на злочинність неповнолітніх у цілому.

Ми ставимо за мету на підставі аналізу наукової літератури думок провідних науковців розкрити

зміст соціально-психологічної специфіки злочинних груп неповнолітніх осіб та запропонувати класифікацію неповнолітніх злочинців за ознаками субкультурних проявів.

Виклад основного матеріалу. Взагалі поняття «субкультура» найглибше розглядається в соціології, хоча кримінологи теж не залишили його поза увагою. Соціологічний словник дає два визначення субкультури (від лат. sub – під): 1) культура будь-якої соціальної або демографічної групи; 2) у чомусь обмежена культура соціальної спільноти, обумовлена бідністю її соціальних зв'язків, неповнотою або утрудненістю доступу для неї до культурної спадщини [1, с. 401]. Особливості юнацької субкультури детально аналізує А. Мудрик; на його думку, субкультура є «сукупністю специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків тощо), які впливають на стиль життя та мислення окремих номінальних та реальних груп людей і дозволяють їм усвідомлювати та стверджувати себе в якості «ми», що відрізняється від «вони» (інших представників соціуму)» [2, с. 66].

У XXI столітті ми спостерігаємо явище, коли молодь розвиває власну субкультуру, зокрема, створює свою жаргонну мову, моду, музику, моральний клімат, – багатшу в деяких аспектах культуру в порівнянні з дорослою. Її особливості пояснюються, з одного боку, надлишком життєвої енергії, багатством уяви в молоді, а з іншого, – відсутністю у неї економічної і соціальної незалежності.

Ми погоджуємося із науковцями, які вважають, що зміст молодіжної субкультури завжди походить

від культури дорослих і є вторинним щодо неї. Вона досить неоднорідна (включає в себе безліч різних, часом ворожих, течій), короткоплинна й мінлива [2, с. 66-67].

Варто погодитися з точкою зору Н. Волкової, яка відзначає, що виникнення молодіжних субкультур зумовлене соціальними, політичними, психологічними та духовними чинниками, найголовніший з яких – невідповідність суспільного буття потребам молоді, духовна самотність [3, с. 201].

Відзначимо, що вибір партнерів спілкування у неповнолітніх далекий від раціоналізму та часто відбувається на підставі емоційної значущості особистих симпатій, прихильностей, захоплень. Тут неповнолітні можуть задовольнити свою потребу в престижі та визнанні, продемонструвати свою «дорослість», своє «Я». Приваблює їх також відносна самостійність, незалежність суджень та ізольованість від втручання дорослих. Організаційна структура груп неповнолітніх базується не на офіційних зв'язках та стосунках, а на суто психологічних [4, с. 29-31], тому нерідко такі групи мають злочинне спрямування.

В. І. Шакун в другому томі Юридичної енциклопедії визначає злочинну групу як сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, яка полягає у вчиненні суспільно небезпечних діянь. До безпосередніх ознак злочинної групи у працях з кримінального права віднесені, по-перше, її попередня зорганізованість із злочинною метою і міцний взаємозв'язок співучасників, який встановлюється у процесі попередньої змови; по-друге, об'єднання групи з метою злочинної діяльності, наявність у ній організаційних функцій і керованого ядра; по-третє, спільність злочинної мети, поглядів і намірів членів групи, а також її стійкість (упевненість у намірах, невідступність від поставленої мети) [5, с. 624].

Соціально-психологічна специфіка злочинних груп неповнолітніх полягає в тому, що вона є фактором, який формує у неповнолітнього антисоціальні погляди та потреби, сприяє усвідомленню сили групи і призводить до вчинення правопорушень.

Підлітково-молодіжні групи кримінальної спрямованості (або ті, які потенційно спрямовані на вчинення правопорушень) І. П. Башкатов поділяє на декілька видів:

1. Соціально нейтральні групи спілкування. Як правило, ці групи формуються за принципом місця проживання, мають незначну кількість членів як з благополучних, так і з неблагополучних сімей. Спільних правопорушень вони не вчиняють, але деякі «пустотливі» провини вчиняються в 86,4% груп. Аморальні дії здійснюються окремими членами раптово за ініціативою найбільш діяльних членів групи. У таких групах відсутня організованість, згуртованість, усталеність та внутрішня структура.

2. Передкримінальні групи. До них належать агресивні групи, які створилися на викривленому інтересі до новітньої музики, техніки («рокери»), спорту («фанати») тощо. Віковий склад цих груп трохи старший, ніж у соціально нейтральних. Характер та спрямованість їх групової діяльності полягає в осо-

бистісному спілкуванні з асоціальним забарвленням. Найчастіше спільна діяльність таких неповнолітніх має хуліганський характер і проявляється у вчиненні адміністративних правопорушень.

Окремі члени групи можуть вчиняти злочини (зберігання, перевезення, збут, вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; хуліганства; крадіжки; умисне заподіяння тілесних ушкоджень), однак ці злочини не є груповими. Для спільного вчинення злочинів такі групи ще не «визріли», їм бракує організаційної єдності, згуртованості. Подібні групи виникають не з метою вчинення злочинів, а для задоволення потреби в самоствердженні, намаганні виділитися.

3. Неусталені кримінальні або антигромадські групи. Основними типами цих груп є групи хуліганів, злодіїв, волоцюг, наркоманів тощо. Утилітарні інтереси та схильності, потреби членів групи задовольняються антигромадським або злочинним способом. Члени таких груп вчиняють злочини та одразу розпадаються, однак з часом вони можуть знову організуватися для спільної злочинної діяльності. Найбільш типовими злочинами таких груп є крадіжки, грабежі, розбої, хуліганства.

4. Стійкі кримінальні групи. Успішному вчиненню злочинів такими групами сприяє значна підготовленість їх до протиправних дій: вони добре організовані, мають чітку організаційну структуру. На чолі групи завжди перебуває більш досвідчений злочинець, який має «кримінальний стаж». Найчастіше він є організатором групи. В такій групі розробляються плани злочинів, розподіляються ролі, намічаються терміни проведення злочинних операцій [6, с. 161-175].

Як бачимо, детермінанти злочинності неповнолітніх дуже різноманітні. Їх вплив на особистість неповнолітнього теж різний і залежить від комплексності, тривалості та інтенсивності їх дії на молоду людину. Варто зауважити, що злочинність неповнолітніх – це обумовлена особливим детермінаційним комплексом підсистема загальної злочинності, що характеризується віковою специфікою суб'єкта злочину (особи у віці від 14 до 18 років) і складає своєрідний «резерв» злочинності дорослих. Доцільно зазначити, що, незважаючи на використання поряд з поняттям «злочинність неповнолітніх» понять «дитяча злочинність», «підліткова злочинність» та «юнацька злочинність», варто обґрунтовувати правильність вживання лише словосполучення «злочинність неповнолітніх», оскільки зміст інших або суперечить чинному законодавству («дитяча злочинність»), або характеризується відмінними підходами до визначення вікових меж суб'єкта злочину, які базуються на різних періодизаціях підліткового та юнацького віку («підліткова злочинність» та «юнацька злочинність»).

Як свідчать офіційні статистичні дані, під час загального скорочення кількості зареєстрованих злочинів, вчинених неповнолітніми, з 32,3 тис. у 2011 р. до 19,6 тис. – у 2013 р. за окремими напрямками їх чисельність збільшилася. Так, кількість вчине-

них неповнолітніми грабежів протягом п'яти років збільшилася на 51,8%, шахрайств – на 150%. Залишаються небезпечними тенденції злочинності серед неповнолітніх: її суттєве «омолодження», висока латентність, зростання рецидиву та кількості злочинів, вчинених дівчатами, набуття неповнолітніми кримінальної кваліфікації, інтеграція та диференціація групової злочинності неповнолітніх тощо. Демографічні показники свідчать, що неповнолітні злочинці, як правило, чоловічої статі (93%). Близько 70% неповнолітніх вчинили злочин у віці 16-17 років, питома вага 14-15-річних злочинців складає в середньому 30%. Серед неповнолітніх, які вчинили злочин, ніде не навчалися і не працювали більше 50%. Серед тих, хто навчався, близько 70% становили учні шкіл, ліцеїв, гімназій; 28% – учні коледжів, технікумів, ПТНЗ; 2% – студенти ВНЗ III – IV рівнів акредитації. Досить значна частка неповнолітніх, які вчинили злочин повторно (11-13%), а також у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (10-13%). Неповнолітні злочинці переважно не прагнуть пов'язувати своє майбутнє з навчанням. Вони мають не лише суттєві прогалини в правових знаннях (не можуть пояснити, що таке право, Конституція), але й неправильно сприймають чи взагалі ігнорують існуючі норми права, у них спотворене розуміння дозволеного і забороненого.

Досить вірно науковці-кримінологи зазначають, що до вчинення злочину неповнолітнього найчастіше можуть привести такі фактори: потреба в престижі, в самоствердженні; потреба в ризику; емоційна нестійкість; агресивність; наявність акцентуацій характеру; відхилення в психічному розвитку; низька

самоповага; неадекватна самооцінка. Найпоширенішими характерологічними ознаками неповнолітніх злочинців є емоційна неврівноваженість, грубість та жорстокість у ставленні до інших (36%), безхарактерність та безвольність (18%), егоїзм та байдужість до інших (17%), замкнутість, скритність (11%).

Як **висновок** зазначеного вище пропонуємо авторську класифікацію неповнолітніх злочинців за такими критеріями: стійкістю установки на продовження злочинної діяльності (казуальний, ситуативний та маліційний (злісний) типи); залежно від ініціатора початку злочинної діяльності (самостійний та рекрутивний типи неповнолітніх злочинців); за станом психічного здоров'я злочинця (психічно хворі, психічно нестійкі та психічно здорові); за матеріальним станом та соціальним статусом неповнолітніх злочинців (пуертальна (злочинність бідних) та просперіальна (злочинність заможних)); залежно від перебування у статусі конкретного учасника навчально-виховного процесу (злочинність школярів, злочинність учнів професійно-технічних навчальних закладів, злочинність студентів, злочинність неповнолітніх, не зайнятих навчанням та суспільним виробництвом). Практичне значення такої класифікації обумовлене можливістю визначення різних підходів до запобігання злочинності неповнолітніх з урахуванням «специфіки контингенту», але при цьому слід мати на увазі, що будь-яка класифікація завжди є неповною та відносною, адже не може охопити все розмаїття впливів на особу, а також весь спектр особистісних характеристик людини, тому значення типології (класифікації) правопорушників в профілактичній діяльності абсолютизувати не варто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакарчук І. Катарсис потребує моральних зусиль / І. Вакарчук // Освіта. – 2005. – № 29–30. – С. 4–5.
2. Мудрик А. Социальная педагогика : учебник / А. Мудрик ; Под ред. В. Слостёнина. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 200 с.
3. Волкова Н. Педагогіка : посібник / Н. Волкова – К. : Вид. центр «Академія», 2001. – 576 с.
4. Михайленко П. Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности / П. Михайленко, И. Гельфанд. – М. : Юрид. лит., 1964. – 203 с.
5. Юридична енциклопедія : В 6 т. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 1999. – Т. 2. – 741 с.
6. Башкатов И. Психология неформальных подростково-молодёжных групп / И. Башкатов. – М. : Информпечать, 2000. – 336 с.